

Інформаційні завдання підрозділів із громадських зв'язків у часи перебудови в Радянській Україні

Стаття присвячена дослідженню інформаційних завдань підрозділів із громадських зв'язків у часи перебудови в Радянській Україні. Дослідження проводилося на основі наукових праць зарубіжних та вітчизняних вчених. Роль дисидентів у радянському інформаційному просторі досліджується з позицій різних галузей знань, зокрема журналістики, історії, соціології.

Інформаційні повідомлення Комітету державної безпеки СРСР з 1988 по 1991 рр. розглядаються й аналізуються комплексно вперше. Використано загальні і спеціальні методи, які дозволяють дослідити архівні документи. Автор статті аналізує інформаційні повідомлення КДБ, листівки УГС, самвидавні часописи.

Ключові слова: зв'язки з громадськістю, соціосистема, дисидентська комунікація, альтернативні джерела інформації, самвидав.

Пропаганда в Радянському Союзі, як і зв'язки з громадськістю, реклама, просувала моделі життя, соціосистеми в цілому. У другій половині 80-х рр. ХХ ст. у радянському тоталітарному суспільстві постало питання змін в економіці, соціальній та духовній сферах республік. У цей період в УРСР почали з'являтися підрозділи зі зв'язків з громадськістю в новостворених громадських та політичних організаціях. Нові цілі та завдання ставили перед собою й офіційні установи, зокрема КДБ УРСР.

Політика М. Горбачова полягала в лібералізації суспільно-політичного життя, «гласності», яка повинна була дати поштовх для розвитку свободи слова та плюралізму думок. Після скасування цензури в республіках з'явилося багато нелегальних видань, газет, журналів, які за законом не переслідувалися [1, с. 478]. Було припинено «глушіння» закордонних радіостанцій. «Його (М. Горбачова. – О. М.) головною метою стала руйнація минулого. Саме на це витрачалися страшенні кошти радянського пропагандистського апарату. Завдяки масовому виданню книжок і журналів Радянський Союз отримав інше минуле» [2, с. 185].

У другій половині 1980-х рр. в УРСР почали повертатися дисиденти, політв'язні із заслань та таборів. Першу політичну організацію створили В. Чорновіл, М. Горинь, Л. Лук'яненко, яка називалася Українська гельсінська спілка. Вона мала друковані органи: дисидентський напівлегальний часопис «Український вісник» та з 1988 р. «УВ-експрес», де були описані також завдання зв'язків із громадськістю. Така дисидентська комунікація несла аудиторії альтернативні потоки інформації. Проте в ієрархічному суспільстві з домінантною моделлю інформації така комунікація знищувалася. Проблема існування альтернативних медіа, що привертає увагу громадськості до інших повідом-

лень та надає їм важливості, починає переорієнтувати та коригувати громадську думку, актуальна й для сучасних мас-медіа.

Метою дослідження є визначення завдань, які перед собою ставили PR-підрозділи в часи перебудови в Україні як опозиційних сил, так й офіційних, зокрема КДБ, що виконував ідеологічну функцію в суспільстві.

Мета передбачає виконання таких завдань:

- ✓ опрацювати архівні та бібліографічні джерела за темою;
- ✓ розглянути PR-підрозділи в часи перебудови в Україні;
- ✓ дослідити вплив історичної епохи на розвиток зв'язків із громадськістю;
- ✓ проаналізувати завдання PR-підрозділів та їх реалізацію в часи перебудови в УРСР на прикладі УГС, створеної дисидентами, та КДБ.

Інформаційну, пропагандистську та PR-діяльність як з боку альтернативних владі сил, так і провладних організацій розглядали науковці з різних галузей знань: історії, філософії, психології, суспільствознавства, політології, культурології, журналістикознавства. Цьому питанню приділяли увагу дослідники історії перебудови Л. Алексеева, І. Майстренко, І. Клейнер, Б. Кравченко, І. Лисяк-Рудницький, В. Баран, Ю. Зайцев, Г. Касьянов, А. Русначенко, О. Бажан, В. Деревінський та ін. Розглядали соціальну комунікацію соціологи та філософи, як зарубіжні (М. Вебер, Т. Парсонс, Н. Луман, Х. Абельс, Х. Арндт), так і українські (Є. Бистрицький, Є. Більченко, Т. Гундунова, А. Єрмоленко, В. Єрмоленко, М. Попович).

Проте існує потреба розглянути завдання PR-підрозділів у соціосистемі за період перебудови з боку як влади, так і дисидентів. Об'єктом виступають архівні інформаційні повідомлення КДБ УРСР

(матеріали Галузевого державного архіву СБУ 1988–1991 рр.), листівки, часопис «УВ-експрес».

Методологічною основою дослідження є якісні методи журналістикознавства (історичний, біографічний, бібліографічний, журналістський аналіз тексту). Своєю чергою, результати наукової роботи можуть бути використані під час підготовки лекцій до дисциплін: «Історія зв'язків із громадськістю», «Історія журналістики», «Теорія та історія соціальних комунікацій».

Сучасні російські дослідники розглядають зв'язки з громадськістю як соціальну інженерію: «...організація, що розглядається як соціальна система, є комплексом взаємопов'язаних повторюваних, типових дій людей (моделей поведінки), їх груп, об'єднаних спільними цінностями та нормами» [3, с. 5].

Про роль комунікації в суспільстві писав німецький дослідник Н. Луман: «Зокрема, дебати з цього приводу відбуваються в мас-медіа, а системі мас-медіа подобаються конфлікти. Але відповідь на запитання, які комунікації суспільство приймає, а які відхиляє, тим самим не пояснюється, в кращому випадку – симулюється» [4, с. 23].

Радянська аудиторія чекала на нові смисли як альтернативні під час кризи СРСР. «Пропаганду можна визначити ще й як маніпулювання смислами. При цьому для відсилання на потрібні смисли пропаганда і використовує ярлики-позначення, які від нескінченного повторення перетворюються на символи. Радянська пропаганда займалася інтервенціями своїх смислів в чужу дійсність» [5]. Н. Луман розглядав смисл як безкінечний процес, тобто невизначений зв'язок відносин, до якого можна певним чином отримувати доступ, а також відтворювати його [4, с. 50]. Крім того, він розрізняє смисл актуальний (який існує сьогодні) та можливий (що може з'явитися в майбутньому).

Дисиденти, які очолювали УГС, руйнували слова-міфи, які були базовими для радянського суспільства. Активно використовували цитування офіційних документів, історичні приклади з метою боротьби за нові альтернативні ідеї та цінності (національне відродження, українська незалежність тощо).

Наприкінці 80-х рр. почали з'являтися політичні сили, які стали опонентами правлячій партії. В Україні новостворені організації порушували питання національних проблем, яким у в реформаторській програмі М. Горбачова відводилося останнє місце.

Особлива увага приділялась у часи перебудови дискусійним майданчикам і клубам. Суперечки вийшли на рівень пропагандистської кампанії КДБ УРСР проти нелегальних часописів. Першою ста-

ла газета «Вечірній Київ», що надрукувала статтю О. Швеця «Театр тіней...» 19 жовтня 1987 р., спрямовану проти Українського культурологічного клубу та «Українського вісника». Матеріал було передруковано газетами «Вільна Україна», «Львівська правда», «Радянська Україна». У матеріалі «Інтерв'ю з-під поли» за 13 листопада 1987 р. було використано вилучене в американській журналістці М. Коломієць під час її від'їзду з СРСР інтерв'ю з членами редколегії «Українського вісника» В. Чорноволом та М. Горинем [6, с. 36–37].

З початку 1988 р. різноманітні неформальні організації почали поширювати ідею створення громадського об'єднання на зразок народного фронту. Адже громадяни за законом мали право на об'єднання. Проте з особливим упередженням влада ставилася до неформальних організацій, які виникли без узгоджень з панівною партією. Приміром, у 1987 р. почали свою діяльність Український культурологічний клуб (УКК), Товариство Лева, Українська студентська спілка, Українська гельсінська спілка (УГС), які мали друковані органи. На основі Української гельсінської групи була створена Українська гельсінська спілка, на чолі якої став політв'язень Л. Лук'яненко й яка згодом поділилася на кілька політичних партій. Самвидавний часопис «Український вісник» був друкованим органом УГС, яка позиціонувала себе як політична організація. Зокрема, в листках спілки друкували документи (телеграми, скарги, заяви, листи, звернення), які доповнювали їх основне повідомлення. У 14-му номері «Українського вісника» продовжувався матеріал В. Чорновола «Сили застою на позвах з правдою (огляд пропагандистського двобою з партійною пресою)», де автор проводив моніторинг української радянської преси, яка висвітлювала львівський мітинг 1988 р. й коментувала його з комуністичних засад. У постійній рубриці «З редакційної преси» друкувалися листи, зауваження, побажання читачів, на основі яких можна зробити висновок, що в УГС було достатньо прихильників. У слові від редколегії публікувалися відомості про тираж видання, хоча і не зовсім точні. Наприклад, журнал «Український вісник» виходив накладом до тисячі примірників, а «УВ-експрес» – понад тисячу та безкоштовно. Листки прес-служби УГС посилалися у пресові органи СРСР, у самвидав та закордонні ЗМІ. Головною темою було національно-демократичне відродження і боротьба проти партійно-бюрократичного апарату. Листки-повідомлення, які готувалися і розповсюджувалися щодня, теж публікувалися окремими випусками «УВ-експрес». Основними засадами цього видання були інформа-

тивність, оперативність, актуальність, документальність. Над журналом працювали В. Барладяну, Б. Горинь, М. Горинь, В. Чорновіл, О. Шевченко, А. Щербатюк, В. Яворівський. Зазвичай друкувалися документи та звіти УГС. Зокрема, в інформаційних записках КДБ зазначено, що особливістю діяльності УГС було розповсюдження листівок та організація мітингів [7, с. 611].

Особливу увагу треба приділити № 8 «УВ-експресу». Журнал мав підзаголовок «Десять днів, що сколихнули Львів». Маються на увазі організовані УГС мітинги, які проходили з 13 по 23 червня 1988 р., після чого в пресі почали більше писати наклепи на редакцію часопису. Тексти підкріплювалися відтвореними магнітофонними записами мітингів, які відбувалися біля львівського пам'ятника І. Франку та біля стадіону «Дружба», і коментарями до записів. Крім того, друкувалися телеграми від активістів, які адресувалися М. Горбачову, редколегіям газет на кшталт «Известия», «Комсомольская правда», «Литературная газета», «Львовская правда».

В «Огляді про досвід КДБ УРСР із зміцненням зв'язків з громадськістю» зазначаються завдання підрозділу в умовах демократичних перетворень та переходу до багатопартійності. Основним завданням було «формування в суспільній свідомості розуміння відповідальності й важливості завдань із забезпечення державної безпеки як основи довіри до діяльності органів» [8, с. 613]. По-перше, виділяли боротьбу з розвідувально-підривною діяльністю спецслужб іноземних держав, по-друге, зміцнення контактів з депутатами в областях, які впливали на медіа, представників громадських формувань. Також проводилася інформаційна кампанія у ЗМІ проти ОУН-УПА, «бендерівців», українського націоналізму, розповсюджувалася інформація про «прославлених чекістів». Крім співпраці з музеями, організації виставок, проведення історико-дослідної роботи, підрозділ КДБ із зв'язків з громадськістю в інформаційному просторі звітував: «У вирішенні завдань подальшого розвитку гласності у діяльності органів держбезпеки республіки активно використовувалися можливості міської та районної преси, радіо і телебачення, а також багатотиражних газет підприємств і навчальних закладів». Крім того, серед завдань фахівці виокремлювали: популяризувати у ЗМІ діяльність спецслужб, акцент робити на кінцевих результатах вжитих заходів, а також не використовувати виправдовувальної тональності перед глядачем, слухачем, читачем; висвіт-

лювати активну участь співробітників КДБ у державних заходах (благодійних акціях, ліквідації надзвичайних подій тощо); формувати у громадськості позитивний образ чекіста як захисника прав і свобод особи; організувати виступи керівників міністерств, підприємств, науково-дослідних інститутів про допомогу КДБ у захисті державних секретів або одержанні важливої науково-технічної інформації; активізувати виступи народних депутатів усіх рівнів, обраних зі співробітників КДБ, у ЗМІ та перед аудиторією [8, с. 622–627].

Отже, під час перебудови в Радянській Україні мітинги, демонстрації та інші форми волевиявлення народу було організовано дисидентами, колишніми політв'язнями, членами УГС (В. Чорновіл, М. Горинь, Л. Лук'яненко та ін.). Тому альтернативна та доступна інформація для того часу мала неабиякий вплив на суспільство та громадську думку.

Особливості інформаційної та PR-діяльності як державних структур, так і неформальних організацій повинні вивчати студенти-журналісти та студенти-піарники. Система аргументів, переконливість, образність на смисловому рівні, різноманітні методи розповсюдження інформації, організовані акції, інформаційні кампанії, що можуть змінити соціосистему або цінності в суспільстві, мають перспективу аналізу у подальших дослідженнях.

1. Данилюк Ю. Опозиція в Україні (друга половина 50-х – 80-і рр. ХХ ст.) / Ю. З. Данилюк, О. Г. Бажан. – К. : Рідний край, 2000. – 616 с.
2. Почепцов Г. Від Facebook'у і гламуру до WikiLeaks: медіакомунікації / Г. Г. Почепцов. – К. : Спадщина, 2012. – 464 с.
3. Ачкасова В. Связи с общественностью как социальная инженерия / В. Ачкасова ; под ред. В. А. Ачкасовой, Л. В. Володиной. – С.Пб : Речь, 2005. – 336 с.
4. Луман Н. Медиакоммуникации / Н. Луман ; пер. с нем. А. Глухов, О. Никифоров. – М. : Логос, 2005. – 280 с.
5. Почепцов Г. Пропаганда: возрождение старого инструментария в новых условиях [Електронний ресурс] / Г. Г. Почепцов. – URL: <http://osvita.mediasapiens.ua/material/30020>.
6. Деревінський В. На гребені боротьби. Діяльність В'ячеслава Чорновола у другій половині 1980-х рр. : монографія / В. Деревінський. – К. : УВС ім. Ю. Липи, 2010. – 220 с.
7. Українська Гельсінська спілка у спогадах і документах / упоряд. О. Шевченко. – К. : Ярославів Вал, 2012. – 812 с.
8. Політичні протести й інакودумство в Україні (1960–1990): документи і матеріали / упоряд. В. М. Даниленко. – К. : Смолоскип, 2013. – 736 с. : іл.

Подано до редакції 28. 10. 2014 р.

Melnykova Olena

Information task of public relations departments of during the period of perestroika in the Soviet Ukraine

The article deals with the investigation of PR- assignments during the reformation in Soviet Ukraine. The researches were conducted on the basis of foreign and domestic scientists' scientific works. The role of dissidents in the Soviet information space is investigated in different fields of science, in particular, in journalism, history, sociology.

The informational messages of the State Security Committee (KDB) of the USSR from 1988 for 1991 are examined and analyzed completely for the first time. It offers the general and special methods which enable to study the archival documents. The author of the article aims to analyze the messages of KDB, UHS leaflets, the samizdat.

Keywords: public relations, sociosystem, dissidents' communication, alternative source of information, samizdat.

Мельникова Е. С.

Информационные задачи подразделений по общественным связям во времена перестройки в Советской Украине

Статья посвящена исследованию информационных задач подразделений по общественным связям во времена перестройки в Советской Украине. Исследование проводилось на основе научных трудов зарубежных и отечественных ученых. Роль диссидентов в советском информационном пространстве исследуется с позиций различных областей науки, в частности журналистики, истории, социологии.

Информационные сообщения Комитета государственной безопасности СССР с 1988 по 1991 гг. впервые рассматриваются и анализируются комплексно. Автор использовал систему общих и специальных методов, которые позволяют исследовать архивные документы. Автор статьи анализирует информационные сообщения КГБ, листовки УХС, журналы самиздата.

Ключевые слова: связи с общественностью, диссидентская коммуникация, альтернативные источники информации, самиздат.

